

ГЕНДЕР МАДАНИЯТНИНГ ЗАМОНАВИЙ ШАКЛЛАРИНИ ВУЖУДГА КЕЛТИРУВЧИ ИЖТИМОИЙ-ПЕДАГОГИК ОМИЛЛАР

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.50.15.020>

Тожибоева Хилолахон Махмутовна,

*Ўзбекистон Педагогика фанлари илмий тадқиқот институти
докторанти, педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD),
катта илмий ходим*

Аннотация. Ушбу мақолада гендер маданиятнинг замонавий шакллари ва вужудга келтирувчи ижтимоий-педагогик омиллар таҳлил қилинган бўлиб, унда ўсмир ёшидаги ўғил ва қиз болаларнинг ҳар бирида жамият ҳаёти учун зарур бўлган жинсга хос роллар, муносабатлар ва муомала маданиятини шакллантириши зарурлиги таъкидланган.

Таянч сўзлар: гендер маданият, оммавий маданият, миллий маданият, ўсмир ёшидаги ўқувчилар, ижтимоий роллар, педагогик омиллар, гендер зиддиятлар, хулқ-атвор меъёрлари, қадриятли йўналишлар, гендер онг.

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ СОЗДАЮЩИЕ СОВРЕМЕННЫЕ ФОРМЫ ГЕНДЕРНОЙ КУЛЬТУРЫ

Тожибоева Хилолахон Махмутовна,

*докторант Научно-исследовательский институт педагогических
наук Узбекистана, доктор философских наук в области педагогики
(PhD), старший научный сотрудник*

Аннотация. В данной статье анализируются социально-педагогические факторы, формирующие современные формы гендерной культуры, подчеркивается необходимость формирования культуры гендерных ролей, отношений и поведения у каждого из мальчиков и девочек подросткового возраста.

Ключевые слова: гендерная культура, массовая культура, национальная культура, школьники-подростки, социальные роли, педагогические факторы, гендерные конфликты, нормы поведения, ценностные ориентации, гендерное сознание.

SOCIO-PEDAGOGICAL FACTORS THAT CREATE MODERN FORMS OF GENDER CULTURE

Tojiboeva Khilolaxon Mahmutovna,

Doctoral student of Research Institute of Pedagogical Sciences of Uzbekistan Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Senior Researcher

Abstract. This article analyzes the socio-pedagogical factors that shape modern forms of gender culture, emphasizing the need to form a culture of gender-specific roles, relationships and behaviors in each of the adolescent boys and girls.

Keywords: gender culture, popular culture, national culture, adolescent students, social roles, pedagogical factors, gender conflicts, behavioral norms, value orientations, gender consciousness.

Маълумки, гендер маданият ижтимоийлашишнинг асосий шартларидан бири бўлиб, ижтимоий маданий жараёнда ўғил ва қиз болаларнинг иштирок этишини таъминлайди. Шунинг учун ҳам мутахассислар гендер маданият тушунчасига эҳтиёткорлик билан ёндошадилар. Мазкур тушунча кўп жиҳатдан шахснинг ижтимоий маданий жараёнда иштирок этиб, маданий бойликларни ўзлаштиришига боғлиқ. маскулинлик ва фемининлик ҳар доим гендер тадқиқотлар моҳиятини бирдай англаш имкониятини бермайди.

Педагогика, психология, социологияга оид замонавий ёндашувлар, илмий қарашлар гендер маданиятининг ўзига хос жиҳатларини очиш, ижтимоий маданий муҳитда шахснинг муваффақиятли ижтимоийлашувини таъминлашга йўналтирилгандир. Шунга қарамадан, ўсмир ёшдаги ўқувчиларда гендер ёндашув асосида оммавий маданиятга қарши иммунитетни шакллантириш йўналишида етарлича илмий изланишлар амалга оширилмаган.

Гендер ёндашув асосида ўсмирларда “оммавий маданият”га қарши иммунитетни шакллантириш сифатли гендер тафаккурни тақозо этади. Бундай гендер тафаккур эса эмперик материаллар етарли бўлган вазиятда вужудга келади.

Гендер ёндашув асосида ўсмирларда “оммавий маданият”га қарши иммунитетни шакллантириш уларни муваффақиятли ижтимоийлаштириш, халқнинг ижтимоий тажрибасини ўзлаштириш учун қулай имконият яратади. Бундай вазиятда ўсмир ёшдаги ўқувчилар ижтимоийлаштириш жараёнининг фаол субъектига айланадилар. Уларда қизларда хотин-қизларга, ўғил болаларда эса эркаларга хос сифатлар шаклланиб, ўз-ўзини англаш кўникмалари ривожланади. Унинг асосида гендер роллар (Т.Парсонс)[1], гендерни ижтимоий конструкциялаш

назарияси (И.Гоффман, П.Бергер, Т.Лукман)[2], гендер муносабатлар назарияси (Р.Коннелл)[3], психоаналитик назариялар ётади.

Юқорида кўрсатилган далилларнинг барчаси ўсмир ёшдаги ўқувчиларда гендер ёндашув асосида “оммавий маданият”га қарши иммунитетни шакллантириш, ушбу мақсадга йўналтирилган педагогик жараёнда маданиятшуносликка асосланган ёндашувга таяниш, ушбу ёндашув доирасида ўсмир ёшдаги ўқувчиларни ижтимоийлаштиришнинг педагогик имкониятларини кенгайтириш каби муаммоларнинг ечими алоҳида долзарблик касб этаётганлигини кўрсатади.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, гендер маданият тушунчаси илмий муомалага яқинда кириб келган. Мазкур ёндашувнинг асосини ранг-баранг илмий назариялар ташкил этади. Гендер маданият бизнинг тадқиқотимизда ўсмир ёшдаги ўқувчиларнинг маданиятга оид билимлари тизими, ижтимоий маданий меъёрлар ташкил этади. Бу ўз навбатида самарали гендер муносабатлар ҳамда шахснинг умумий маданиятини ривожлантириш имконини берадиган механизмларни тадбиқ этиш даражасида таҳлил қилинади.

Гендер маданият ўқувчиларга эгалитар қадриятларни тақдим этиш даражасида кўриб чиқилиши лозим. Ўғил ва қиз болалар ўртасидаги ижтимоий маданий муносабатларнинг мунтазам ривожланиши жараёнида уларда “оммавий маданият”га қарши иммунитет хосил қилишда эгалитар ёндашувга таяниш муҳим аҳамият касб этади. Бу таълим муассасаларида ўғил ва қиз болалар орасидаги ўзаро муносабатлар ва мулоқотни меъёрлаштириш, уларда ижтимоий-маданий кўникмаларни хосил қилиш, жинсларга хос ролларни бажаришга ўргатиш, эркаклик ва аёлликка хос бўлган сифатларни ўсмирлик давридан бошлаб шакллантиришни назарда тутати.

Ўсмир ёшдаги ўғил ва қиз болаларнинг ҳар бирида жамият ҳаёти учун зарур бўлган жинсга хос роллар, муносабатлар ва муомала маданиятини шакллантириш, бунда халқнинг кўп асрлик ижтимоий тажрибасига таяниш, уларнинг жамият ҳаётига муваффақиятли мослашишлари учун зарур ҳисобланади[4; 91-б.].

Н.И.Андреева[5] нинг таъбирича, гендер маданият – бу мазкур жамиятда жинснинг ижтимоий-маданий ролларини шакллантирувчи йўналишлар, гендер роллар, гендер муносабатлар, гендер стереотиплар, оилавий никоҳ қоидалари ҳамда амал қилинадиган нуқтаи назарлар, установкалар, принциплар, хулқ-атвор матрицалари тизимини ифодалайди. Жинслар ижтимоий маданий ходиса каби бир турга мансуб эмас[5; 17-б.].

Ўсмир ёшдаги ўқувчиларнинг гендер маданияти ўзига хос педагогик ходиса ҳисобланади. Маълумки, оммавий маданият билан миллий маданият орасида ўзига хос фарқлар мавжуд. Шунинг учун ҳам ҳар бир маданиятда аёллар ва эркакларнинг хулқ-атворини белгилаб берувчи

қоидалар амал қилади. Эркаклар ва аёлларнинг жинсий хусусиятларга хос бўлган роллар ўзаро фарқланади. Бунда шахснинг маданий жиҳатларини фарқлашга хизмат қиладиган белгиларга алоҳида эътибор қаратилади. Шу билан бир қаторда гендер роллар нафақат ижтимоий маданий балки физиологик асосларга ҳам эга.

Ислон дини тамойилларига кўра аёллар ва эркакларга хос бўлган стереотиплар мавжуд. Жинсларга хос хатти-ҳаракатларнинг аксарияти асрлар давомида кадрият даражасига кўтарилиб, бугунги кунга қадар етиб келган. Мазкур кадриятларнинг аксарияти ўзбек халқининг турмуш тарзи, урф-одатларига сингиб кетган. Бу аёллар ва эркакларнинг кундалик эҳтиёжлари, ҳаётининг фаолиятлари, ижтимоий турмуш ва муайян тарихий шароит талабларига кўра эркаклар ва аёлларга хос ролларнинг ўзаро ўрин алмашиниши, эркаклик ва аёллик моделларига намоён бўладиган миллий анъаналарда ўз ифодасини топади.

Кўриниб турибдики, гендер – маданиятнинг ажралмас қисми бўлганлиги учун ҳам бугунги кунда “оммавий маданият”нинг бир бўлаги сифатида намоён бўлмоқда. Бунда кўзга ташланаётган энг муҳим ҳолат гендер роллар ва гендер қиёфаларнинг алмашинаётганлигидир. Бундай алмашиниш айниқса ўсмир ёшдаги ўғил ва қиз болалар қиёфасида яққол намоён бўлмоқда. Маълумки, ўсмир ёшдаги ўғил ва қиз болалар онгига “оммавий маданият” жадаллик билан таъсир кўрсатмоқда. Бу эса гендер онгининг ўзгаришига олиб келмоқда. Шунинг учун ҳам биз бугунги Ўзбекистон жамиятида гендер қиёфаларнинг шаклланишида “оммавий маданият”нинг таъсирини таҳлил этишга ҳаракат қиламиз. Шу асосда гендер зиддиятларни бартараф этиш орқали ўсмир ёшдаги ўқувчилар онгида гендерга хос қарашларни таркиб топтиришнинг педагогик воситалари, усул ва методларини тадбиқ этиш мақсадини амалга оширамыз. Шу мақсадда биз ўсмир ёшдаги ўқувчиларда “оммавий маданият”га қарши иммунитетни шакллантириш мақсадида гендер онгининг ўзига хос жиҳатлари ва ижтимоий воқеликнинг унга кўрсатадиган таъсирини ҳам рефлексив методлар ёрдамида аниқлашга интилдик.

Эркаклик ва аёллик ижтимоий воқеликнинг таркибий қисми сифатида муайян маданий установкалар, хулқ-атвор меъёрлари, ижтимоий роллар, кадриятли йўналишлар, эркак ва аёлларга хос бўлган хатти-ҳаракатлар мажмуини мужассамлаштиради.

Жамиятдаги меъерий қонун қоидалар шахснинг ўз мавқеини аниқлашига кўмаклашади. Жамият ҳаётининг янгилиниши шароитида шахснинг ўз-ўзини ривожлантириши ва ўз мавқеини белгилаши муҳим аҳамиятга эга. “Оммавий маданият” тобора кенг кўлам касб этаётган бугунги кунда йўқотилган миллий кадриятларни қайта тиклаш ва ёшларни мазкур кадриятлар руҳида тарбиялаш муҳим аҳамият касб

этмоқда. Йўқотилган кадриятларни қайта тиклаш ва ёш авлод тарбиясида ушбу кадриятлардан фойдаланиш жамиятни маънавий соғломлаштириш учун зарур ҳисобланади.

Ўсмир ёшдаги ўқувчиларда “оммавий маданият”га қарши иммунитетни шакллантиришда гендер ёндашувга таяниш педагогларда алоҳида қизиқиш уйғотмоқда. Чунки, маданиятдаги рамзлар орқали гендер муносабатларнинг шаклланишида миллий маданиятнинг аҳамиятини ошириш зарурияти вужудга келди.

Ўмишда ўзбек халқи маданий ҳаётида қизлар ва ўғил болаларга алоҳида-алоҳида ёндошган ҳолда уларга хос бўлган ижтимоий ролларни шакллантириш амалиёти мавжуд бўлган. Бу амалиёт миллий маданиятнинг таркибий қисмини ташкил этган. Қизларга таълим бериш оилавий ҳаёт доирасида амалга оширилган. Ўғил болаларни ўқитишга эса қатъийроқ ёндашув мавжуд бўлган.

Умуман олганда, таълим-тарбия инсон ижтимоий фаолиятининг таркибий қисми сифатида ёш авлодга миллий кадриятлар ва ижтимоий тажрибани тақдим этиш асосида уларни ижтимоий ҳаётга тайёрлашнинг асосий шакли ҳисобланади. Таълим-тарбиянинг мақсади ўқувчи-ёшларни атроф-оламга мослаштириш асосида фаол ҳаракатланишга тайёрлашдан иборат. Ушбу жараёнда ўқувчилар муайян ижтимоий маданий ҳамда гендер меъёрларни ўзлаштиришлари керак. Кенг маънода таълим-тарбия асрлар давомида ўзбек халқи яратган маданий бойликларни шахснинг ижтимоий тажрибаси ва маданий дунёқарашига сингдириш шакли ҳисобланади. Мазкур маданий дунёқараш ўқувчи-ёшларнинг онги, ҳис-туйғулари, хатти-ҳаракатларида ўз ифодасини топади.

Фойдаланилган манбалар:

1. https://ru.wikipedia.org/wiki/Парсонс,_Толкотт
2. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: Медиум, 1995. – 323 с.
3. Коннелл Р. Маскулинности и глобализация / Р. Коннелл // Введение в гендерные исследования. Ч. 2. Хрестоматия / Под ред. С. В. Жеребкина. Харьков: ХЦГИ, 2001; СПб.: Алетейя, 2001. – С. 851–879.
4. Сафарова Р.Г. ва б. Ўқувчи-ёшларда “оммавий маданият”га қарши курашчанлик кўникмаларини шакллантиришнинг педагогик-психологик механизмлари. - Монография. – Т.: “Tafakkur qanoti” нашриёти, 2018 йил, 192 бет.
5. Андреева, Наталия Ивановна. Формирование гендерной культуры в современном обществе: философско-культурологический анализ: автореферат дис. ... доктора философских наук: 09.00.13 / Рост. гос. ун-т. - Ростов-на-Дону, 2005. - 43 с.